

Józef Borzyszkowski

"Toruński słownik biograficzny", t. 4,
pod red. Krzysztofa Mikulskiego,
Toruń 2004 : [recenzja]

Acta Cassubiana 7, 347-350

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Józef Borzyszkowski

Toruński słownik biograficzny,

t. 4

Towarzystwo Miłośników Torunia i Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu – toruńscy humaniści – od wielu lat trudzą się między innymi nad biografistyką swojego miasta. Owocem ich współdziałania jest już czwarty z kolei tom *Toruńskiego słownika biograficznego**. Tom 1 ukazał się w 1998 roku. Przewodniczącym Komitetu Redakcyjnego i redaktorem dzieła od początku jest Krzysztof Mikulski. We wstępie do t. 1 napisał on w imieniu zespołu, iż TSB „*jest wyrazem naszego hołdu składanego miastu o długiej i przebogatej historii, którego dzieje powstają w znacznej mierze anonimowe. (...) Zespół redakcyjny stawia też sobie za cel umieszczenie w »Słowniku« wszystkich znaczących postaci związanych z przeszłością Torunia – bez względu na pochodzenie etniczne i wyznawaną religię. Historia czyni wszystkich równymi sobie – wszyscy podlegają jednakowej ocenie przyszłych pokoleń. Błahę uprzedzenia i słabości charakteru są zazwyczaj pomijane – pozostają tylko te cechy, które pozwoliły na trwałe zapisać się na kartach dziejów. Toruń, jak niewiele miast polskich, zasługuje na miano ośrodka wielu kultur, religii i narodów. (...)»* – w tym duchu powstały kolejne tomy sygnalizowanego dzieła. Jego twórcy zdecydowali się na 6-tomowe wydanie w systemie holenderskim, tzn. każdy tom zawiera hasła – biogramy osób o nazwiskach osób od litery A do Z. W każdym kolejnym tomie – od drugiego – jest też pełny indeks osobowy haseł.

Tom 4 otwiera biogram Adolfa Friedricha Hermanna (1815–1889) – kupca i przedsiębiorcy, prezesa Izby Handlowej, a opracowany został przez Magdalenę Niedzielską. Ostatni biogram prezentuje postać – życiorys zasłużonej dla etnografii i muzealnictwa także kaszubskiego profesor Marii Znamierowskiej-Prüfferowej

---

* *Toruński słownik biograficzny*, pod red. Krzysztofa Mikulskiego, t. 4, Toruń 2004, Towarzystwo Miłośników Torunia i Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, ss. 302.

(1898–1990), twórczyni Muzeum Etnograficznego i Skansenu w Toruniu – łączącej swoimi badaniami i życiem Wileńszczyznę i Pomorze. Autorkami poświęconego jej opracowania są Ewa Arszczyńska i Hanna Muzalewska.

Wśród członków Komitetu Redakcyjnego i autorów mających największy udział w *Słowniku* jest powszechnie znany i szanowany biografista toruński dr Kazimierz Przybyszewski, autor m.in. cennego dzieła *Ludzie Torunia Odrodzonej Rzeczypospolitej (1920–1939)*, Toruń 2001. W t. IV TSB jego autorstwa jest m.in. biogram Józefa Chelmińskiego (1899–1938), zasłużonego redaktora i pisarza oraz działacza społecznego i politycznego, publikującego pod pseudonimem Antek Łazęga. Niemniej interesująco K. Przybyszewski zaprezentował postać Jacka Karola Delekty (1906–1940), który zginął w Oświęcimiu – archeologa i muzealnika toruńskiego, prezentującego w swoich publikacjach m.in. badania archeologiczne na Kaszubach, zwłaszcza w powiatach kartuskim i kościerskim. Autorstwa K. Przybyszewskiego jest również biogram Wincentego Dembińskiego (1946–1921), pochodzącego z Małej Komorzy k. Tucholi, powstańca styczniowego, żołnierza – oficera i weterana niejednej późniejszej wojny, działacza gospodarczego i na końcu Organizacji Wojskowej Pomorza od 1918 r. (Jego biogram możemy też znaleźć w *Polskim słowniku biograficznym* i *Słowniku biograficznym Pomorza Nadwiślańskiego*).

Z Gdańskiem i Kaszubami w szczególny sposób był związany Alfons Hoffmann (1885-1963) – student i profesor Politechniki Gdańskiej, organizator ruchu śpiewaczego na Kaszubach, współtwórca nowoczesnej elektroenergetyki na Pomorzu. K. Przybyszewski nie po raz pierwszy zaprezentował także tutaj wspaniałą postać Edmunda Jonasa (1893–1940) – pochodzącego z Kościerzyny działacza niepodległościowego w latach I wojny światowej w Gdańsku, pracownika Pomorskiego Urzędu Wojewódzkiego w Toruniu oraz współtwórcę i prezesa Zrzeszenia Miłośników Kaszubszczyzny „Stanica”, zamordowanego w Sachsenhausen – Oranienburgu. Z grona działaczy i twórców kaszubskich w tymże tomie K. Przybyszewski prezentuje także naszego mistrza Jana Karnowskiego (1886–1939). W dokumentacji – bibliografii brak mi tutaj biografii tegoż bohatera autorstwa Cezarego Obracht-Prondzyńskiego. Problem zawartości bibliografii w poszczególnych biogramach może budzić wątpliwości. Po raz pierwszy w podobnych opracowaniach pojawiła się też dzięki K. Przybyszewskiemu postać Edmunda Mroczkiewicza (1902–1964) – lekarza przed wojną w Toruniu, a po 1945 r. w Kartuzach – dyrektora tamtejszego szpitala.

Postaci wielce zasłużonych nie tylko dla Torunia w tymże tomie jest więcej. Przykładem może być Józef Borowik (1891–1968) – badacz i popularyzator wiedzy o Pomorzu, wspaniały organizator i dyrektor Instytutu Bałtyckiego w Toruniu, bohater książki Marii Boduszyńskiej-Borowikowej pt. *Życie jak płomień*, Gdańsk 1972. Autorem jego biogramu jest również wielce zasłużony dla poznania i promowania dziejów i kultury Torunia dr Tadeusz Zakrzewski.

Z licznego grona bohaterów t. 4 TSB przywołać jeszcze trzeba opracowany przez Adama Musiałowskiego życiorys Walerego Cyryla Amrogowicza (1863–1931) – pracownika sądów pruskich, kolekcjonera numizmatów i dzieł sztuki, działacza społecznego, jednego z mecenasów młodzieży, m.in. Aleksandra Majkowskiego w okresie studiów. Niekiedy już zapominamy o jego działalności społecznej i wspaniałym zapisie testamentarnym własnych zbiorów na rzecz Towarzystwa Naukowego w Toruniu i Gimnazjum Polskiego Macierzy Szkolnej w WM Gdańsku. Autor biogramu przywołał w szczegółach historię tegoż legatu i sprawę rodzinnego grobu Amrogowiczów w Kościerzynie, gdzie pochowany został także W. Amrogowicz.

Postacią niezwykle barwną i twórczą w dziejach najnowszych Torunia był Zygfryd Paweł Gardzielewski (1914–2001) – artysta grafik, typograf, bibliofil i działacz kultury. Jego postać zaprezentował, przywołując bardzo bogatą dokumentację, Zefiryn Jędrzyński. Przed nim w dwudziestoleciu międzywojennym, podobnie jak w okresie zaboru, dobrymi duchami polskiego życia kulturalnego i naukowego w Toruniu byli Helena (1875–1952) i dr Otton (1868–1936) Steinbornowie. Ich biogramy dla TSB opracował Mieczysław Wojciechowski...

I tak można by jeszcze długo i wiele przywoływać ciekawych postaci i autorów na zawsze związanych z dziejami Torunia i t. 4 TSB. Zgodnie z zapowiedziami redaktora i tutaj poznajemy wiele osób reprezentujących społeczność niemiecką Torunia, jak i wielu innych zasłużonych torunian, urodzonych daleko poza Pomorzem. Tych drugich reprezentuje m.in. wybitny historyk, profesor UMK, Stanisław Maria Piotr Hoszowski (1904–1987), pochodzący z woj. tarnopolskiego, m.in. mistrz śp. profesora Stanisława Gierszewskiego.

Jeśli idzie o Niemców, to niecodziennego rodzaju ich reprezentantem (należałoby może powiedzieć bardziej Prusaków niż Niemców) był Heinrich Huldreich Rex (1825–1889) – urzędnik i szczególnego rodzaju, można nawet powiedzieć zasłużony, dokumentalista polskiego ruchu narodowego w Prusach Zachodnich. Jako m.in. były burmistrz Koźmina k. Krotoszyna (urodził się w Witkowie, pow. Gniezno) i sekretarz powiatowy w Husum (Północna Fryzja), będąc już pensjonowanym urzędnikiem, powołany został w 1874 roku do Torunia, by objąć nowo utworzone stanowisko specjalnego nadzorca ruchu polskiego. Wykazał się w tej pracy wielką gorliwością, a dzięki jego raportom lepiej znamy polskie życie narodowe w całych Prusach Zachodnich. Autorką jego biogramu jest Magdalena Niedzielska, której zawdzięczamy również życiorysy bardzo wielu innych Niemców przywołanych, przypomnianych w omawianym tomie. Całość dotychczasowych tomów TSB potwierdza opinię historyków o wielkiej roli mieszkańców tego miasta w dziejach Pomorza i Rzeczypospolitej, szczególnie m.in. w dziedzinie kultury i nauki, o czym świadczy samo dzieło i grono jego wydawców – ToMiTo i UMK na co dzień. Warto podkreślić wysoki poziom edytorski prezentowanego dzieła, w którym znajdujemy także fotografie większości prezentowanych postaci.

Warto o egzemplarz TSB wzbogacić nie tylko publiczne, ale i prywatne biblioteki ziemi kaszubsko-pomorskiej, dla której jednym ze stołecznych ośrodków był i jest Toruń.